

Д. Е. Степанова

студ. III курсу, спеціальність 081 Право,

ОНУ імені І. І. Мечникова

***Науковий керівник:** д.ю.н., професор кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики О. А. Чуваков*

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ ЯК ФЕНОМЕН ВІЙНИ

Внаслідок збройної агресії Російської Федерації, яка відбувається на теренах України з 2014 року, але в повному обсязі була реалізована 24 лютого 2022 року, перед українським суспільством постало запитання стосовно кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України, кваліфікація яких раніше не мала такої актуальності, як нині. У зв'язку із протиправною окупацією частини території нашої держави особливого значення набули кримінальні правопорушення щодо співпраці з ворогом в умовах воєнного часу. Дане явище внаслідок внесених до кримінального законодавства в цілому та Кримінального кодексу України зокрема змін, які були зумовлені введенням воєнного стану, отримав назву «колабораціонізм» (або ж

«колабораційна діяльність»). Таким чином, ми вбачаємо необхідність у проведенні детальних наукових досліджень такого феномену з точки зору його співвідношення з іншими кримінальними правопорушеннями схожих за своїм складом.

Для початку варто розібратися із етимологією поняття «колабораціонізм» та його історичними витоками: чи має він позитивний відтінок або ж суто негативний? Загалом дане поняття, як і більшість сучасних юридичних термін, походить від латинського слова «collaborare», що в перекладі означає «співпраця»[1, с. 1]. Зважаючи на абстрактність перекладу, дане поняття можна вживати як у позитивному, так і негативному значеннях: у позитивній конотації термін «колаборація» фактично означає співробітництво, тобто спільну діяльність, але негативного забарвлення даний термін набуває, якщо мова йде про співпрацю з ворогом, з окупаційною владою, що за своєю природою можна вважати зрадою. І такого негативного значення даний термін набув ще за часів Другої світової війни. Зокрема, вперше термін «колабораціонізм» було вжито стосовно уряду маршала Анрі-Філіпа Петена, який був утворений у Франції, що була окупована військами нацистської Німеччини, через факт укладення між ним та гітлерівським урядом угоди про співпрацю[2, с. 45]. Тобто, саме з даної історичної події термін «колабораціонізм» набув значення, в якому використовується й дотепер – співпраця з окупантом (ворогом).

Що стосується чинного законодавства України, то Законом України №2108-IX від 03.03.2022 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної

відповідальності за колабораційну діяльність» було доповнено Кримінальний кодекс України (далі – КК України) новою статтею 111-1 «Колабораційна діяльність», яка передбачає кримінальну відповідальність за співпрацю громадян України із ворогом для забезпечення його інтересів та завдання шкоди власній державі [3]. З аналізу вищезазначеної статті Кримінального кодексу України випливає той факт, що загальне визначення поняття «колабораціонізм» (або ж «колабораційна діяльність») у ньому відсутнє, що в певному сенсі можна вважати прогалиною кримінального законодавства.

Варто зазначити, що даний термін можна дійсно вважати феноменом, оскільки його визначення наразі не знайшло своє відображення ані в кримінальному законодавстві, ані в доктрині кримінального права, незважаючи на доволі велику кількість досліджень. Зокрема, частина науковців в галузі кримінального права розглядають поняття «колабораціонізм» в широкому сенсі, який передбачає співпрацю населення або громадян держави з ворогом-загарбником в його інтересах на шкоду державі, а також участь у переслідуванні патріотів тієї країни, громадянином якої є колаборант [4, с.4]. На нашу думку, таке трактування поняття «колабораціонізм» в широкому сенсі в умовах повномасштабного вторгнення на територію України потребує дещо конкретнішого визначення, оскільки не відображає доволі значну кількість істотних ознак, до прикладу: форму вини (наявність умислу чи його відсутність зокрема), характер даної співпраці (тобто, чи вона є добровільною або ж здійснена внаслідок примусу) тощо. Інша частина дослідників

явища колабораціонізму розглядає його крізь призму норм міжнародного права, а саме як «усвідомлене, добровільне та умисне співробітництво з ворогом в його інтересах і на шкоду своїй державі» [5, с. 22]. Дане трактування вищенаведеного поняття більше відповідає викликам сучасності, оскільки вже містить вказівку на умисел та той факт, що особа-колаборант свідомо співпрацює з ворогом. З усього вищезазначеного можна дійти висновку про необхідність доповнення статті 111-1 КК України положенням, що буде містити загальне визначення поняття «колабораційна діяльність», під яким, на нашу думку, варто розуміти свідоме, умисне та добровільне співробітництво громадянина України з державою – агресором або її представниками, що вчинене в будь-якій формі, в умовах воєнного, надзвичайного стану або під час збройного конфлікту в інтересах країни-агресора на шкоду національній безпеці, суверенітету та конституційному ладу України.

Як можна вже побачити чинний Кримінальний кодекс України, а саме стаття 111-1 «Колабораційна діяльність», містить прогалини та недоліки, які були виявлені під час правозастосовної практики даної норми. Більшість сучасних дослідників даного явища наголошує на існуванні окремих його видів, зокрема, мова йде про військовий, побутовий, адміністративний, економічний та ідеологічний колабораціонізм[6, с. 50]. Важливо зазначити, що не за кожен акт співпраці будь-якого виду із державою – агресором необхідно притягувати особу до кримінальної відповідальності. Зокрема, мова йде про так званий вимушений побутовий колабораціонізм громадян України на окупованій території. На нашу думку, не можна

притягнути до відповідальності населення окупованої території за співпрацю з окупантами на побутовому рівні шляхом надання місця для ночівлі, їжі, води чи тепла, вчинене під впливом фізичного чи психічного примусу і лише з однією метою – зберегти власне життя (або ж краще сказати банально вижити). З огляду на це, вважаємо за необхідне доповнити норми статті 111-1 вказівкою на умисну форму вини та добровільність співпраці або ж передбачити заохочувальну норму (по аналогії до ч. 3 ст. 111 КК України) - звільнення від кримінальної відповідальності у вищеписаних випадках.

Найбільшу кількість дискусій у науковій літературі викликає питання стосовно відмежування такого злочину як колабораційна діяльність від інших схожих за складом, зокрема, мова йде про державну зраду, яка передбачена ст. 111 КК України. Значна кількість правників переконані в тому, що склад кримінального правопорушення, який передбачений ст. 111-1 КК України, вже міститься у нормах ст. 111 КК України, тобто, що державна зрада поглинає і відображає колабораційну діяльність. Такої думки притримувався відомий дослідник у галузі кримінального права Рубашенко М. А., який наголошував на тому, що колабораційна діяльність може набувати будь-якої з передбачених ст. 111 КК України форм державної зради, а тому відокремлення окремої самостійної форми державної зради (в сенсі «колабораціонізм») призведе до плутанини та може становитиме небезпеку порушення прав і свобод людини [7, с. 122]. Крім того, недарма в законодавстві більшості країн світу колабораційна діяльність охоплюється складом такого злочину як державна зрада [8, с. 11]. Ми притримуємося

думки, що колабораційну діяльність варто відокремлювати від державної зради з наступних причин: по-перше, державна зрада може вчинятися виключно у чітко встановлених законодавством в ч. 1 ст. 111 КК України формах, що виключає такі дії, які передбачені, зокрема, ч. 1 ст. 111-1 КК України; по-друге, з аналізу ст. 111 КК України випливає, що суб'єктом даного виду злочину може бути виключно громадянин України, в той час, як законодавцем передбачена вказівка на громадянство в усіх частинах ст. 111-1 КК України, окрім частин 4 та 6, що, на нашу думку, дає підстави вважати можливим суб'єктом зазначеного злочину як громадянина України, так і інших осіб (іноземців, апатридів). Підтвердженням для нашої позиції може слугувати той факт, що положення законопроекту №7186 суб'єктом пособництва державі-агресора вважають як громадянина України, так і іноземців та осіб без громадянства [9, ст. 1].

Отже, з усього вищезазначеного можна дійти висновку про те, що на сьогодні питання відокремлення такого виду злочину як колабораційна діяльність внаслідок повномасштабного вторгнення на територію України залишається актуальним та потребує більш детального наукового дослідження з огляду на відсутність єдиної позиції щодо визначення правової природи даного явища. Крім того, існує потреба у вдосконаленні статті 111-1 «Колабораційна діяльність» чинного КК України, зважаючи на наявність прогалин у ній.

Список використаної літератури

1. Gordon, Bertram M. The Morphology of the Collaborator: The French Case. *Journal of European Studies*. 1993. № 23, №. 1. p. 1-6.

2. Семененко В. І., Петровський В. В. Особливості колаборації в Україні та західній Європі в роки Другої світової війни у компаративному аспекті (англо- та німецькомовна історіографія). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*. 2019. Вип. 28. С. 43-47.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України № 2108-IX від 03.03.2022 року. URL: Про внесення змін до деяких ... | від 03.03.2022 № 2108-IX (rada.gov.ua) (дата звернення: 09.10.2022)

4. Албул С. В. Правові аспекти участі цивільних осіб у захисті України в умовах воєнного стану. *Наукові проблеми запровадження правового режиму воєнного стану в Україні: сучасний вимір*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. м. Одеса, 29 квітня 2022 р. ОДУВС, 2022. С. 4–5.

5. Гафт Б. Г. Красный коллаборационизм: миф или реальность. Коллаборационизм и союзничество на примере Латвии. *Журнал исторических исследований*. 2018. № 3. С. 20-23.

6. Заєць О. М. Колаборація: поняття, сутність та перспективи застосування. *Організаційно-правові аспекти взаємодії правоохоронних та судових органів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з військовою агресією РФ*

проти України : матер. наук.-практ. сем. м. Дніпро, 30 квітня 2022 р. ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2022. С. 50-54.

7. Письменський Є. О. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. *Право України*. 2020. № 12. С. 116-128.

8. Письменський Є. О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в Україні (кримінально-правові аспекти) : наук. нарис. Сєвєродонецьк, 2020. 121 с.

9. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : проєкт Закону України № 7186 від 21.03.2022 р. URL: 1273049 (rada.gov.ua) (дата звернення: 09.10.2022).